

Інститут психології імені Г.С.Костюка
АПН України

ISSN 2072-4772

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том 11

Психологія особистості. Психологічна допомога особистості

Випуск 11

Частина 2

Київ - 2014

УДК 159.9(05)
ББК 88я5
А 43

ISSN 2072-4772

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України
з психології (Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)*

Головний редактор

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор.

Редакційна колегія:

Чепелева Н.В., (заступник головного редактора) дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Боршівський М.Й.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Смульсон М.Л.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Болтівець С.І.*, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Піроженко Т.О.*, доктор психол. наук, ст. н. с.; *Кісарчук З.Г.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Патуча М.В.*, кандидат психол. наук, проф.; *Семенова Р.О.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Слободяник Н.В.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Чена М.-Л.А.*, канд. психол. наук, ст. н. с.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Київ, 2014. – Том. 11. – Вип. 11. – Ч.2 – 488 с.

У збірнику наукових праць представлені статті науковців України, в яких висвітлюються теоретико-методологічні та прикладні проблеми психології як інтегрованого напрямку досліджень, що вивчає проблеми розвитку і становлення психіки людини, зокрема, у навчальному процесі та зміні, які відбуваються в клінічних умовах. Окрему проблематику складають роботи, що розкривають психологічні аспекти фахової підготовки психологів.

Збірник адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі практичної психології, науковцям психологам, іншим фахівцям, що займаються проблемами психології розвитку.

ББК 88я5

ISSN 2072-4772

© Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, 2014

ЗМІСТ

<i>Лаєрiненко В. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТРАХІВ ЛІЦЕЇСТІВ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКІВ	3
<i>Лазуренко О. О.</i> СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ: ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА	11
<i>Лапишинська Г.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ	19
<i>Левит Л. З.</i> ЭГОИЗМ И СМЫСЛ: О СОВМЕСТИМОСТИ ПОНЯТИЙ	26
<i>Леонова И. М.</i> СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ЖЕНИН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	45
<i>Литовченко Н. Ф.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТРАХІВ ЛІЦЕЇСТІВ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКІВ	55
<i>Маляр О.І.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ШКОЛІ	66
<i>Мачушиник О. Л.</i> ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ	73
<i>Медведь Е.С.</i> ЖИЗНЕННАЯ ИСТОРИЯ И ОБЪЕКТ ПСИХОЛОГИИ	79
<i>Михайлова О. І.</i> СТАН СФОРМОВАНOSTІ РЕФЛЕКСІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УСВІДОМЛЕННЯ ВІДХИЛЕНИХ ЖИТТЄВИХ АЛЬТЕРНАТИВ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ	89
<i>Міняйло С. Р.</i> РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ» В ПСИХОЛОГІЇ	97

Молдованова А.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИНДРОМУ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У ВЧИТЕЛІВ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	108
Назаренко А. В. ЛЮДИНА В МЕРЕЖІ.....	115
Назарук О.М. ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ТА ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМКІВ	120
Наказна І.М. МОТИВАЦІЙНО – СМИСЛОВА СКЛАДОВА САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУБ'ЄКТА У КОНТЕКСТІ ЙОГО НЕАДАПТИВНОЇ АКТИВНОСТІ.....	128
Наконечна М. М. РОЗВИВАЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ДІЇ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	142
Никоненко О.П. ДО ПИТАННЯ ЩОДО ІНТРАІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА	150
Никоненко Ю.П. РОЛЬ САМООЦІНКИ У ФОРМУВАННІ ВНУТРІШНЬОЇ КАРТИНИ ХВОРОБИ У ПАЦІЄНТІВ З ШЕМИЧНОЮ ХВОРОБОЮ СЕРЦЯ.....	158
Никоненко Ю.П. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МІНІМАЛЬНОЮ МОЗКОВОЮ ДИСФУНКЦІЄЮ	171
Ніколенко А. Є., Кривоухова Ю.М. ПСИХОЛОГІЯ ГОРЯ, ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ.....	183
Новік Д. А. ЕГОЦЕНТРИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ...	188
Новік Л. О. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ВНЗ.....	196
Носенко В. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	202

Овдієнко І.М. СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ	210
Охромій Г.В. Молчанов С. М., Макарова Н.Ю., КОМПЛЕКСНІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СЕКСУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ СЕКСУАЛЬНИХ РОЗЛАДІВ.	216
Навлюх В. В. ТРЕНІНГ АКТИВІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГА: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ	224
Перепелиця А. В. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	231
Петренко В. Є. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ТА ЧИННИКІВ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ.....	239
Петрова Л. Г. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ З ПЕРСОНАЛУ	246
Петровська І. Р. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	254
Півень С. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ ДОСВІДУ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.	262
Пісоцький О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	271
Поліщук В. М. Л. С. ВИГОТСЬКИЙ ПРО ВІКОВИЙ КРИЗОВИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА (до 80-річчя з дня смерті великого вченого)	278
Попова Т. А. Я-ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЕ В СТАНОВЛЕНИИ Я-КОНЦЕПЦИИ ПОДРОСТКА	285

Савицька О. В. КРИЗА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ	295
Савченко О. В. ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ДОСВІД НА МЕТАКОГНІТИВНОМУ РІВНІ	302
Самкова О. М. СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ТА РЕФЛЕКСІЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	311
Сватенкова Т. І. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПЕРЕЖИВАНЬ У ПЕРІОД ЮНОСТІ.....	318
Сергієні О. В., Шевяков О. В. Кода А. В., Храпко Т.В. КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТУ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	325
Сидорова О.С. ОСОБЛИВОСТІ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ У СПОРТСМЕНІВ НА ПРИКЛАДІ СПОРТИВНИХ ТАНЦІВ	332
Скулкіна К.М. АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ КСЕНОФОБІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ	339
Спиця-Оріщенко Н.А. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ ПОДАЛЬШОГО НАВЧАННЯ	347
Степура Є. В. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ, КОТРА ПРИЙМАЄ РІШЕННЯ	354
Сущинська Т.С. НЕВЕРБАЛЬНА ЕКСПРЕСІЯ ЯК ПОКАЗНИК СФОРМОВАНОСТІ ОБРАЗУ «Я» ДИТИНИ.....	363
Танасійчук О. М. ЗМІСТ АРХЕТИПІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ТИПУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	370
Теплюк А. А. ЕМОЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СІМ'Я.....	377

Тимошенко О. А. ПОСТНЕКЕЛАСИЧНІ ОРІЄНТИРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	384
Траверсе Т. М. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО АКТОРА	390
Харченко А. С. ТВОРЧО-ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	398
Чепурна Г. Л. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ІЗ САМОАКТУАЛІЗАЦІЄЮ МОЛОДІ	406
Шамлян К. М. ПРО СПЕЦИФІЧНІ ОЗНАКИ ВОЛЬОВИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ І ПРОБЛЕМУ ЇХ ВИМІРУ	414
Шевченко Т. М., Буряк Т. І. Худенко Т. В. ОСОБЛИВОСТВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	423
Шелюг О. А. ОСОБЛИВОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО РОСТУ У ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ ОСІБ	437
Щербатюк Б. А. ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ МАСОВОЇ ПОВЕДІНКИ У КОНТЕКСТІ ПСИХОАНАЛІТИЧНОГО, БІХЕВІОРИСТИЧНОГО ТА СИНТЕТИЧНОГО ПІДХОДІВ	443
Щербица В. Л. ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМИ І СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	450
Щотка О. П. ОПОВІДНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ У ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ	459
Ягіяєв І. І. ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АТЕЇЗМУ В ПСИХОЛОГІЇ	468
Яновська Т. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНФЛІКТУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	476

Мачушник Олена Леонідівна
Житомирський державний
університет, м. Житомир

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

***Анотація.** Стаття посвячена рассмотрению вопроса познавательной активности, истории его исследования учеными, места и связи с другими категориями психологической науки*

***Summary.** The article discusses the problem of cognitive activity, the history of its research, its place and connections with other aspects of psychology as a science*

Процеси перебудови Української держави торкаються усіх її сторін, зачіпають усіх громадян. Та найбільше вони стосуються молоді, яка приходить на зміну старшому поколінню. Лише деяку частину необхідних знань та навичок можна буде здобути або відкоригувати на робочому місці. Проте і вони повинні спиратися на певну базу, яка власне і складається за роки навчання. Тією особливістю, яка дасть можливість засвоювати необхідну для подальшої роботи суму знань, є активність самої людини. Лише завдяки власній активності особистість засвоює досвід, знання, стає професіоналом у своїй справі. Тому розуміння природи активності, її місця у становленні особистості та професіонала, проблема розвитку пізнавальної активності не втратили своєї ваги і досі. Подальше глибше вивчення феномену пізнавальної активності, чинників її розвитку може також допомогти розробити дієві рекомендації для підвищення успішності навчання підростаючого покоління.

Проблема активності людини успішно розроблялася в працях відомих психологів ще за радянської доби: Б. Ананьєва, П. Блонського, Л. Виготського,

О. Запорожця, О. Леонтьєва, О. Лурії, С. Рубінштейна, О. Смирнова та інших. Також значний вклад у вивчення питання пізнавальної активності внесли вчені-педагоги та психологи Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Головань, О. Запорожець, М. Ігнатенко, Г. Костюк, Р. Лемберг, О. Леонтьєв, Л. Лісіна, В. Лозова, О. Матюшкін, М. Махмутов, Н. Менчинська, В. Моляко, Н. Половникова, С. Рубінштейн, Н. Талізїна, Т. Шамова, М. Шкіль, І. Якиманська та інші. Із найновіших векторів вивчення варто вказати на уявлення про активність як про характеристику суб'єктності особистості, які розробляються К. Абульхановою-Славською, А. Брушлінським, В. Зінченком, С. Рубінштейном, О. Осницьким та ін. Серед вітчизняних робіт останніх років можна згадати праці психологічного спрямування І. Литвиненко [1], Л. Мар'яненко [2], Т. Ткачук [3], в роботах яких проаналізовано структуру поняття "пізнавальна активність", подано характеристики її рівнів та шляхи розвитку пізнавальної активності у дошкільників та учнів.

С. 74

Варто зазначити, що аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми пізнавальної активності показав існування різноманітних підходів щодо визначення природи даного явища. Досі однозначно це поняття у психолого-педагогічній науці не визначено. Тому метою нашої статті є подальший теоретичний аналіз поняття "пізнавальна активність", його дослідження у історичному ракурсі, аналіз та співставлення різноманітних думок та позицій вчених стосовно її природи.

Розкриваючи психологічну сутність поняття "пізнавальна активність" потрібно звернутися до наукового визначення поняття активності як родового у відношенні до попереднього поняття, простеживши історичний шлях розвитку даного феномену. Варто вказати, що виокремлення самостійної, "чистої" лінії становлення і розвитку поняття активності відбувалося важко. Воно зріло в глибинах інших глобальних категорій, "таких, як душа, рух, форма, мета, зовнішня і внутрішня детермінація, свобода та ін.", як зазначає І. Джидар'ян, [4]. Про найдавніші витоки ідеї активності можемо судити ще з уявлень

первісної людини про надприродні сили, які керують усім: і явищами природи, і долями людей.

Проблема активності здавна привертала до себе увагу науковців, проте вони трактували її, згідно власних уявлень – ідеалістичних або матеріалістичних – на світ та місце людини у ньому. Так, давньогрецький філософ Платон вважав активність людини іманентною властивістю, породженням вищої сили. Вона належить душі, свідомості, адже душа людини не відображає реальний світ, а вже має в собі знання, які потрібно лише відтворити. Інший стародавній мислитель Аристотель теж цікавився феноменом активності і висловлював думку про те, що лише активний розум в одиничному може досягти загальне.

В елліністичній період античної філософії психічні явища уже відокремлюються від загальнобіологічних, тому мають можливість зародитися уявлення про активність суб'єкта у ставленні не лише до зовнішнього предметного світу, а й до своїх внутрішніх психічних процесів. Активність душі уявлялась як інтелектуальна (Плотін), або як волюва (Августин). Душа, як зазначав Плотін, є діяльною на всіх рівнях пізнання.

Середньовічний арабський філософ Абу Алі Ібн-Сіна (Авіцена) охарактеризував різні види активності, уявляючи їх як різноманітні сили душі та вивів вагому частину цих сил з-під влади божественного начала [5]. Інший арабомовний вчений Ібн-Рушд (Авероес) розвинув думку Аристотеля про пасивний та активний розум.

На відміну від Середньовіччя, де панувала релігійно – філософська ідеологія, згідно з якою все йде від бога, і тому людина є пасивною істотою, у період Ренесансу змінюються погляди на розуміння пізнавальної активності суб'єкта. Видатний вчений і митець епохи Відродження Леонардо да Вінчі вперше поєднував уяву із творчістю як із створенням об'єктивних продуктів [6]. Його співвітчизник, гуманіст Джованні Піко делла Мірандола, зазначав, що людина є активною, володіє вільною волею і є творцем самої себе.

У Новий час видатний англійський вчений Джон Локк пізнавальну активність вбачав у конструюванні складних ідей із простих та в рефлексії над

С. 75

цим процесом [7]. У голландського мислителя Бенедикта (Баруха) Спінози активність душі залежить від здатності тіла до дій, і тілесна активність одночасно є й активністю пізнавальною [8].

Французькі матеріалісти-просвітники XVIII ст. (Е. Кондільяк, Ж. Ламетрі, Ж-Ж. Руссо, К. Гельвецій, Д. Дідро, П. Гольбах і П. Кабаніс) значну увагу приділяли зв'язку активності (і пізнавальній також) живих систем з їх матеріальною організацією, пояснюючи здатність матерії відчувати і мислити складністю організації, а не наявністю особливої субстанції [5]. За Клодом Гельвецієм, джерелом розумової активності є пристрасті. Ж. Ламетрі активність, як і мислення, вважав властивістю мозкової тканини.

Представники німецької філософської школи Йоган Готліб Фіхте та Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, розвиваючи ідею про активність суб'єкта, зазначали, що людська свідомість активна не лише коли мислить, але й коли сприймає навколишній світ. Фіхте визнавав, що суб'єкт, насамперед, є діючим суб'єктом [7]. Гегель трактував пізнання як активну людську діяльність [9].

Іншої точки зору дотримувався представник англійської асоціативної психології Джеймс Мілль, який виступав проти активності особистості. Організм він вважав повністю пасивним [7].

Ідеї про пасивність людини знаходимо також у американських філософів-персоналістів 20-тих років XX ст. (Р. Т. Флюелінг, У. Ш. Брайтмен, Б. П. Боун, М. У. Калкінс, У. Хокінг). Але були і такі ідеалістичні теорії, які визнавали особистість активною, проте саму активність розглядали індетерміністично, тобто ніби нічим не обумовленою [10].

З позицій психоаналітичного підходу, на противагу думці, що джерела активності людини лежать ззовні, вони є внутрішніми, це – потяги. У Зигмунда Фрейда це сексуальні потяги, лібідо, у Альфреда Адлера – потяги самоствердження. За З. Фрейдом, будь-яка активність людини визначається

інстинктами. Він ввів термін „психічна енергія” для пояснення активності організму, підкреслюючи, що саме інстинкти є кінцевою причиною будь-якої активності. А. Адлер зазначав, що люди мають творчу силу, яка дає їм можливість бути творцями свого життя: "вільна, усвідомлена активність є визначальною рисою людини" [11].

Еріх Фромм висловив думку про "продуктивну" та "відчужену" активність особистості. Під "продуктивною" активністю він розумів таку активність, яка виявляється у єдності її "Я" та діяльності. "Відчужена" активність, за Е. Фроммом, це відділення особистості від діяльності, професії, її результату: "Я не відчуваю себе діяльним суб'єктом своєї активності, швидше я сприймаю результат своєї активності як щось таке, що знаходиться "поза мною", вище за мене, в стороні від мене та протистоїть мені" [12].

Представник гештальтпсихології Курт Левін виходив з того, що основою людської активності в будь-яких її формах (мислення, пам'ять) є наміри-потреби (квазіпотреби), які утворюються в актуальній ситуації у зв'язку з прийнятими намірами, цілями й спрямовують активність людини [13].

С. 76

Гуманістичні психологи Абрахам Маслоу, Гордон Уїллард Олпорт, Карл Ренсом Роджерс також приділили увагу активності. Вони вважали, що людина є "відкритою системою", яка намагається встановлювати все більш плідні зв'язки з оточуючим середовищем. Творча, антигомеостатична особистість прагне до порушення гомеостатичної рівноваги, вона спрямована на досягнення і весь час ставить собі все важчу мету [14]. У такої людини задоволення інтересу не веде до його зникнення, він, навпаки, посилюється. К. Роджерс наголошував, що на активність дитини впливає лише те знання, яке нею привласнене, яке пов'язане з відкриттям, що вона його зробила самостійно [15]. Г. Олпорт розглядав активність під кутом зору енергетизму, ввівши поняття "загального фонду психічної енергії" (джи-фактор). Вчений вважав провідною властивістю особистості її активність. Якщо більшість психологів його доби приписували людині прагнення до гомеостазу, редукції напруги, то Г. Олпорт вважав, що

людина – це істота, яка прагне до встановлення і збереження певного рівня напруги [16]. А. Маслоу вищим рівнем активності визнавав творчість.

Науковці вітчизняної психологічної школи теж відводили питанню вивчення активності особливу роль, адже психічна активність є необхідним атрибутом існування і функціонування психіки людини і тварини. В психологічній науці в 20-их рр. ХХ ст. активність розглядалася і як фізіологічна функція живого організму, і як соціальна характеристика людської особистості. [17]. В 30-тих рр. у вітчизняній психології окреслився підхід до співвідношення біологічної і соціальної детермінації психічного, що дозволило науковцям у подальшому чітко відділити загально біологічний та психологічний аспекти у вивченні активності. Проблему активності заново переосмислили, і принцип активності став одним із методологічних принципів психології.

У подальшому при вивченні практичної матеріальної діяльності, як основної форми активності людини, що визначає психічне відображення, зародилось і нове уявлення про активність психічних процесів, які почали розглядатися як особливі види дій. В роботах П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Запорожця, О. Леонтьєва функція психічної діяльності була визначена як орієнтувальна у відношенні до зовнішньої практичної діяльності. В працях Л. Виготського, С. Рубінштейна, М. Добриніна, поступово склалась психологічна теорія, в якій активність суб'єкта виступає як єдина система суспільно детермінованої предметної діяльності, що включає як зовнішню, матеріальну, так і внутрішню, психічну діяльність.

М. Басов одним з перших дослідників підняв питання з вивчення активності особистості в процесі діяльності. Він розглядав людину як "активного діяча в оточуючому середовищі". Схожу думку знаходимо у П. Блонського: "Треба так виховувати, – писав він, – щоб людина могла використовувати всі сили своєї активності – розумової, моторної, трудової" [17].

Особливе місце в розробці проблеми активності займала наукова школа, створена в Грузії Д. Узнадзе. Головним предметом її дослідження була несвідома "сфера активності", яка розглядалася як готовність до певної

С. 77

діяльності (установка), яка виникає за наявності двох факторів – потреби і ситуації, в якій вона може бути задоволена.

М. Добриніну належить розробка принципу активності і пов'язаної з ним проблеми значимості об'єктів, на які спрямована активність, і власних дій. Він виділяв елементарні та вищі форми активності, вибудував ієрархію джерел активності, в яку входять потреби, інтереси та переконання [там же].

В працях С. Рубінштейна проблема активності виступає складовою більш загальної проблеми детерміністичного пояснення психіки. Принцип детермінізму виражається в дії зовнішніх причин через посередництво внутрішніх умов. Результат зовнішніх впливів залежатиме від внутрішніх особливостей тіла, на яке впливають. Співвідношення між зовнішніми впливами і внутрішніми умовами змінюються в сторону збільшення складності цих умов, тобто підвищується рівень самостійності та активності у реагуванні на зовнішні впливи. Далі ця активність переходить "в якісно нові стосунки людини, коли вона в умовах суспільного життя виступає як суб'єкт діяльності, як особистість". Діяльність розглядається С. Рубінштейном як специфічна для людини форма активності, спрямована на свідому перебудову світу. Тому активність психіки та свідомості неможливо зрозуміти їх без зв'язку з діяльністю.

Н. Лейтес вважав, що внутрішня активність людини, її готовність докладати зусилля, наполегливість, здатність до саморегуляції визначає у подальшому розвиток здібностей та обдарованості.

Для психології суб'єкта проблема активності є однією з головних, адже розвиток активності випереджає розвиток діяльності та готує її. Таким чином, науковці ведуть лінію розвитку: від активності до діяльності. А. Брушлінський відстоював тезу про суб'єктну активність, поза якою психіка не формується.

Активність людини – це внутрішня умова її розвитку: "Будучи від початку активним, людський індивід, однак, не народжується, а стає суб'єктом у процесі спілкування, діяльності та інших видів своєї активності" [15]. Тим самим, вчений підкреслював, що активність є ширшою за діяльність.

Б. Ломов зазначав, що активність є особливою якістю суб'єкта діяльності, що виявляється в інтеграції його психологічних можливостей, знань і їх спрямованості на досягнення мети. Схожу позицію знаходимо у К. Абульханової-Славської: активність є вищою особистісною якістю [18]. На противагу цій думці В. Петровський та О. Асмолов вказують, що обидва поняття – активність і діяльність – практично зливаються одне з одним.

В. Крутецький, стверджував, що активність виражається у багатосторонній діяльності, яка спрямована на пізнання, зміну, перетворення навколишнього світу, на зміну власної природи, свого психічного складу. О. Скрипченко, вивчаючи особистість, зазначав, що активність є однією із основних характеристик особистості, яка полягає у здатності виступати джерелом змін у стосунках з оточуючим світом (на відміну від реактивності, коли джерелом є зовнішній стимул). Д. Барам вважав, що активність – це ступінь взаємодії суб'єкта з оточуючою дійсністю. За О. Матюшкіним, дана категорія є однією з

С. 78

найактуальніших у дослідженні природи психіки, психічного розвитку, свідомості, пізнавальних і творчих можливостей особистості. С. Смирнов називав активність всезагальною властивістю, атрибутом матерії.

Як бачимо, науковці відводять активності одне з цільних місць у психології, зауважуючи її роль та важливість для розвитку особистості. Активність – фундаментальна властивість всього живого, вона виступає критерієм розрізнення живої і неживої (біологічної) матерії. Проте це явище є таким глибоким, має такі тісні зв'язки із іншими психологічними явищами, що тривалий час його вивчення йшло шляхом накопичення фактичного матеріалу та експериментальних розвідок. Досі йдуть дослідження стосовно природи

пізнавальної активності, її видів, структури, чинників, Отже, проблема пізнавальної активності у психолого-педагогічній науці потребує свого подальшого вивчення.

Проблема активності є багатоаспектною, вона настільки широка, що виступає предметом дослідження як в суспільних, так і в природничих науках. Ретроспективний аналіз літературних джерел дав нам змогу переглянути, як із розвитком світової філософської та психологічної думки розвивалися також погляди дослідників на природу активності: від проявів, підпорядкованих душі, до свідомого ставлення до дійсності та виконання будь-якої діяльності. Відмітимо, що термін "activity" (діяльність у широкому значенні) зустрічається і у роботах західних психологів різноманітних напрямів, що вказує на значущість проблеми пізнавальної активності та активності в цілому для вітчизняної та зарубіжної психологічної науки.

Зважаючи на важливість даної проблеми для психологічної науки, наші подальші дослідження будуть стосуватися поглиблення уявлень про природу та джерела пізнавальної активності, вивчатиметься структура та рівні пізнавальної активності. Окреме дослідження буде присвячене вивченню чинників її розвитку. На черзі також розробка програми тренінгу з розвитку пізнавальної активності у студентської молоді.

Література:

1. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / Литвиненко І. // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 22 – 25.
2. Мар'яненко Л. В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів / Л. В. Мар'яненко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (14). – С. 14 – 23.
3. Ткачук Т. Радість пізнання / Т. Ткачук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 10 – 11.
4. Джидарьян И. А. Категория активности и её место в системе психологического знания / И. А. Джидарьян / Категории материалистической

диалектики в психологии / [Отв. ред. Л. И. Анцыферова]. – М.: Наука, 1988. – 245 с.

5. Смирнов С. Д. Психология образа: проблема активности психического отражения. / С. Д. Смирнов– М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 231 с.

С. 79

6. Ярошевский М. Г. История психологии. / М. Г. Ярошевский – М.: Мысль, 1966. – 565 с.

7. Ждан А. Н. История психологии: [учебн.]. / А. Н. Ждан – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.

8. Спиноза Б. / Б. Спиноза. Избранные произведения [в 3-х т.] – М., 1957. – Т. 1.

9. Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель. – [в 3-х т.] – М., 1970. – Т. 1. – 500 с.

10. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – М.: Просвещение, 1970. – 391 с.

11. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер [пер. с англ. С. Меленевская, Д. Викторова. Санкт-Петербург]. – СПб: Питер Ком, 1998. – 608 с.

12. Фромм Э. Иметь или быть? / Э Фромм – М., 1990 – С. 116.

13. Lewin K. A. Dynamic Theory of Personality. – N.Y.L., – 1935.

14. Мильман В. Э. Производительная и потребительная мотивации / В. Э. Мильман // Психологический журнал. – 1988. – Т. 9. – № 1. – С. 27-39.

15. Брушлинский А. В. Психология субъекта (лекция, прочитанная студентам, аспирантам и преподавателям факультета психологии Тверского Государственного университета) / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 2. – С. 15-17.

16. Леонтьев Д. А. Гордон Олпорт – архитектор психологии личности / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – № 3. – С. 23-30.

17. Счастливая Т. Н. Проблема активности в советской психологии и ее ближайшая история : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „История психологии” / Т. Н. Счастливая. – М., 1972. – 26 с.

18. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.